Журавель Олександр Анатолійович
аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА САМОЗАХИСТ

Становлення та розвиток громадянського суспільства в Україні неможливі без подальшого поглиблення процесів демократизації, вдосконалення правових форм реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина. Безсумнівно, вирішення цього завдання багато в чому обумовлене рівнем соціальної активності особи, її реальними можливостями впливати на соціальні процеси, висловлювати ставлення з приводу тих чи інших проблем, що існують у суспільстві, формулювати особисту думку, використовувати ті чи інші правові можливості. З огляду на це слід визнати, що відповідні можливості особи в цьому напрямку об'єктивно обумовлені розвитком і вдосконаленням такого правового інституту, яким є інститут самозахисту громадянами своїх конституційних прав. Сьогодні цей інститут є одним з найбільш важливих елементів системи реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина.

Правові засади реалізації права громадян на самозахист, отримали своє закріплення на конституційному рівні практично в усіх державах світу, у тому числі й у Конституції України. Так, у ч. 5 ст. 55 Конституції закріплено, що особа має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Згідно ст. 27 Конституції також кожний має право захищати життя і здоров'я (як своє, так і інших осіб) від протиправних посягань [1].

Закріплена в Конституції України можливість людини самостійно захищати свої права і свободи вказує на те, що право на самозахист − це конституційне право кожної людини захищатися будь-якими незабороненими способами та належить кожному від народження. Право на самозахист не пов'язане з наявністю лише однієї конституційної норми, яка закріплює дане право, його слід розглядати в системі прав особистості. Дане право існує і взаємодіє з такими правами, передбаченими Конституцією України, як право на життя, здоров'я, честь, гідність, безпеку тощо.

Надзвичайно важливим у питанні самозахисту є умови його правомірності. По-перше, необхідною обороною можна захищати будь-які охоронювані законом інтереси. По-друге, захист завжди є активною дією, спрямованою на заподіяння шкоди тому, хто посягає. При цьому головна мета особи, яка обороняється − захистити охоронювані інтереси, а не заподіяти шкоди. У зв'язку з цим правозастосовним органам слід відрізняти дії особи в стані необхідної оборони і вчинення порушення в стані афекту, викликаного протиправними чи аморальними діями потерпілого.

Відсутність перевищення меж самозахисту слід вважати продовженням принципу правомірності самозахисту, адже перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка

явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Перевищення меж самозахисту тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 та 124 Кримінального кодексу України [2]. Водночас не буде вважатися перевищенням меж необхідної оборони і не матиме наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає.

Зміст процесу реалізації права на самозахист може проявлятися в об'єктивної дійсності по-різному, тому слід виділяти форми реалізації права на самозахист прав і свобод, кожна з яких має свої способи реалізації.

Існує кілька способів здійснення права на самозахист: звернення в державні органи, органи місцевого самоврядування, в засоби масової інформації із заявами, пропозиціями, скаргами; публічний виступ; мітинги, ходи, пікетування; об'єднання з іншими громадянами для відстоювання своїх прав і законних інтересів, а також використання правозахисних організацій; відмова підозрюваного, обвинуваченого від дачі показань свідків проти себе і своїх близьких, фізичний захист, що включає необхідну оборону і крайню необхідність; самозахист цивільних прав та ін.

Отже, способи самозахисту умовно можна поділити на три групи:

по-перше, способи, які можуть бути використані тільки в індивідуальній формі (право не свідчити проти себе і своїх близьких, необхідна оборона);

по-друге, способи, які можуть бути використані тільки в колективній формі (мітинги, демонстрації, страйки тощо);

по-третє, способи, які можуть бути використані і в індивідуальній, і в колективній формі (звернення, пікетування, крайня необхідність).

Індивідуальний спосіб застосовується, коли людина самостійно реалізує своє право на самозахист, без об'єднання з іншими особами. Наприклад, необхідна оборона або індивідуальне звернення, публічний виступ.

Колективний спосіб самозахисту – це діяльність декількох осіб, що об'єдналися для самостійного захисту своїх прав. Причини, за якими громадяни об'єднують зусилля щодо захисту своїх прав, можуть бути різними, вважають, наприклад, що в поодинці людина не може забезпечити захист певного права (трудові права), або що спільні зусилля приведуть до більш ефективної і швидкої захисту порушеного права. Колективною формою самозахисту прав, свобод і законних інтересів є страйки, мітинги, ходи, пікетування, колективні звернення та позови і т. д.

Таким чином, реалізацією права особистості на самозахист є певний процес, що включає різноманітні самостійні дії (способи) особистості по захисту своїх прав, свобод і законних інтересів у разі їх порушення або можливого посягання без звернення до спеціально-уповноважених органів і посадових осіб.

---

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (із змінами та доповненнями).

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р., № 2341-ІІІ // Офіційний вісник України. 2001. № 21. Ст. 920.